

Bevezetés a vallástudományba

4. A vallás jelenségei (1):
hiedelmek, istenségek, mitológia,
szent szövegek, teológia, vallásjog.

Biró Tamás

birot@or-zse.hu, <http://birot.web.elte.hu/>

2022. március 8. és 22. és 29.

Opcionális feladat erre a hétre

Fogalmazzunk meg *ros hasana* vagy *jom kippur* ünnepével kapcsolatban

(1) egy émikus mondatot émikus fogalmakkal, és

(2) egy étikus mondatot étikus fogalmakkal.

Email: birot@or-zse.hu vasárnap este 20 óráig.

Jutalom: +1 pont a záródolgozatban, valamint

könnyebb tanulni ezt az absztrakt tárgyat (*ami szintén pontokat jelent*).

Opcionális feladat erre a hétre

- étikus:

Az asztalnál ülők mind felállnak, a vallási vezető felemeli a csordultig borral töltött serleget, melyre imát mond, és iszik belőle.

- émikus:

Az asztalnál ülő zsidók mind felállnak, a kidust mondó rabbi felemeli a csordultig borral töltött serleget, melyre elmondja a bróché, és iszik belőle.

Opcionális feladat erre a hétre

- étikus:

A zsidó újév délutánján a vallási vezető és a közösség kenyérmorzsákat szórnak egy folyó vizébe, amely a bűntől való megtisztulást szimbolizálja.

- émikus:

Ros hasanakor a rabbi és a közösség a táslih szertartás során kenyérmorzsákat szórnak egy folyó vizébe, amely a tesuvát jelképezi.

Opcionális feladat a következő hétre

Megjegyzés: a jövő héttől kezdve
beadandó feladatok lesznek. Ezért
opcionális feladatok már nem várhatók.

- Soroljon fel néhány példát „szent emberekre” és/vagy „szent tárgyra” valamely, Ön által ismert vallási hagyományból.
- Fogalmazza meg (émikus / étikus módon), miben áll ezeknek a „szentsége”.

Email: birot@or-zse.hu hétfő este 20 óráig.

Jutalom: +1 pont a záródolgozatban, valamint
könnyebb tanulni ezt az absztrakt tárgyat *(ami szintén pontokat jelent)*.

Opcionális feladat erre a hétre

Megjegyzés: ettől a héttől kezdve
beadandó feladatok lesznek. Ezért
opcionális feladatok már nem várhatók.

- Soroljon fel néhány példát „szent emberekre” és/vagy „szent tárgyra” valamely, Ön által ismert vallási hagyományból.
- Fogalmazza meg (émikus / étikus módon), miben áll ezeknek a „szentsége”.

Email: birot@or-zse.hu hétfő este 20 óráig.

Jutalom: +1 pont a záródolgozatban, valamint

könnyebb tanulni ezt az absztrakt tárgyat *(ami szintén pontokat jelent)*.

Soroljon fel néhány példát „szent emberekre” és/vagy „szent tárgyakra” valamely, Ön által ismert vallási hagyományból.

Tóratekercs:

- Émikus: Zsinagógákban használatos kóserolt, kézzel írott mózesi könyvek.
- Étikus: Mózes öt könyve az Ótestamentumban.

Tóramutató:

- Émikus: A tóratekercs és minden zsidó szentírás olvasásához a rabbi által használt, kéz formájú tárgy, mely az Isteni kézre utal.
- Étikus: A zsidó vallási vezetők által az Ótestamentum olvasására használt tárgy, mely egy kinyújtott mutatóujj kézfejen végződő pálca.

Sófár:

- Émikus: Egy kóser kosnak a szarva amelyet ros hasana ünnepén megfújnak.
- Étikus: Egy kosszarv, melyet a zsidó ünnepeken használnak. mint kürtöt.

„Néhány szent (**elkülönített, tökéletes**) tárgy, élőlény szentségét írom le, **étikus** megfogalmazásban”

- **Tehén:** az indiaiak szent állata, nem szabad megölni, bántani, zavarni. Krisna kedvenc állataként tartják számon, mivel ő maga is tehénpásztor volt.
- **Hieroglifa:** az óegyiptomi nyelvben szent vésetet jelent, utalva arra, hogy ezzel a különleges írással csak a fáraók (akiket a napisten fiának tekintettek) nagy tetteit jegyezték le vele (a hétköznapi életben más írástípus volt használatos).
- **Öt Nagy Hegység:** Kína szent hegyei közül azok összefoglaló neve, amelyek nem tekinthetők sem kizárólag buddhistának, sem kizárólag taoistának, de mindkét irányzat hatásai megfigyelhetők. Régebben áldozati helyként funkcionáltak, császárok zarándoklati célpontja volt, de ma is fontos kultuszhely, több templom is található a csúcsokon.

„Néhány szent (**elkülönített, tökéletes**) tárgy, élőlény szentségét írom le, **étikus** megfogalmazásban”

- **Mária-szobor:** a katolikus vallás egyik legjellegzetesebb és legelterjedtebb szent tárgya. Minden templomban és a legtöbb családi házban található belőle. Jelentős közvetítő személy ember és Isten között, mivel felfogásuk szerint ő volt a Messiás anyja. Bevett gyakorlat a hozzá való imádkozás.
- **Szent Jobb:** honalaptó királyunk jobb kezének egy darabja. Katolikus és állami ereklye. Minden augusztus 20-án az aznapi körmenetben ezt is viszik magukkal, tiszteletet fejezve ki azon ősök előtt, akik szerepet játszottak Magyarország keresztény állammá való szervezésében.

Opcionális feladatok erre a hétre

Szent emberek:

- **Salamon:** Uralkodására béke volt a jellemző, mely során az első Templomot is megépíttette, a kereszténység főként bölcsességét emeli ki. Dávid király fia, uralkodása igazi aranykornak számított, béke időszaka volt.
- **Ávrám:** A zsidó ősatya. Ávrám az első ember, aki nem zsidó származása ellenére az egyistenhit képviselője, akit méltán tekintenek a zsidó, iszlám és keresztény vallás ősatyjának.
- **Noah:** Az özönvíz idején bárkájával mentette meg a földi élőlényeket. Ő-való kiválasztotta Noah-t, hogy építsen bárkát és fedélzetére minden tiszta állatból 7-7-et, nem tisztátlanból 1-1-t vigyen fel, ezzel is megmentve az élőlényeket a teljes pusztulástól.

Opcionális feladatok erre a hétre

Szent emberek:

- **Nazir**

- Étikus: egy ember, aki nem borotválkozik, tartózkodik a szőlőtől és az abból készült italtól, és nem érinthet meg halottat.
- Émikus: egy nazir-fogadalmat tett ember, aki nem borotválkozik, tartózkodik a szőlőtől és az abból készült italtól, és nem érinthet meg halottat.
- Miben áll a Szentsége: a szokásostól eltérő módon és mértékben szolgálnak Istennek, kvázi Istennek szentelt ember.

Opcionális feladatok erre a hétre

Szent emberek:

- **Nazir**

- Étikus: egy ember, aki nem borotválkozik, tartózkodik a szőlőtől és az abból készült italtól, és nem érinthet meg halottat.
- Émikus: egy nazir-fogadalmat tett ember, aki nem borotválkozik, tartózkodik a szőlőtől és az abból készült italtól, és nem érinthet meg halottat.
- Miben áll a Szentsége: a szokásostól eltérő módon és mértékben szolgálnak Istennek, kvázi Istennek szentelt ember.

A szent mint különválasztott?

Opcionális feladatok erre a hétre

Szent tárgyak:

- **Szent Grál:** A Szent Grál egy középkori legenda egy kehelyről, amely természetfeletti erőt kölcsönöz a birtokosának.
- **Torinói lepel:** Egy Torino városában a római katolikus egyház által őrzött lepel, mellyel az elmondások alapján Jézus testét fedték temetésekor, mely során az arcának mása a szövetbe „égett”.
- **Sófár:** A sófárt kos szarvából készítik, ellátják kósersági pecséttel, olykor lapítják, melyet jeles eseménykor a rabbi megfúj, ezzel is jelezve a szabadságot.
- **Magen David:** Dávid-csillag egy zsidó jelkép. A Dávid-csillag Dávid királyról kapta nevét, eredetileg Dávid király pajzsát jelentette, mely a rossztól védi meg használóját.

Opcionális feladatok erre a hétre

Szent tárgyak:

- **Frigyláda**

- Étikus: egy láda, a tetején szobrokkal
- Émikus: A Szövetség ládája, melyet kerubok őriznek
- Miben áll a Szentsége: A zsidók számára Isten jelenlétének jelképe.

Opcionális feladatok erre a hétre

Szent tárgyak:

- **Frigyláda**

- Étikus: egy láda, a tetején szobrokkal
- Émikus: A Szövetség ládája, melyet kerubok őriznek
- Miben áll a Szentsége: A zsidók számára Isten jelenlétének jelképe.

**A szent mint
a természetfeletti megjelenése?**

Első beadandó

- Honlapon:

<http://birot.web.elte.hu/courses/2022-valltud/>

<http://birot.web.elte.hu/courses/2022-valltud/valltud-hf1.pdf>

- Március 22-i óra: válaszolok a kérdéseikre.
- Beadás és határidő:
Április 5-i óra elején, emailben (pdf-ben).

A határidő után nem fogadom el!

Számoljanak azzal, hogy az utolsó pillanatban mindig közbejöhet valami (nem világos a feladat, betegség, egyéb feladat, nyomtatógondok...).

Maguk felnőttek: saját felelőségükre hagyják az utolsó pillanatra!

*Új téma: most kezdődik a félév 2. negyede
(egyres vallási jelenségek)*

Van-e kérdés, visszajelzés
az eddigiekkel kapcsolatban?

A vallástudomány *nagyon* rövid története

*A következő dián látható irányzatokról a félév
harmadik negyedében lesz bővebben szó.*

Itt most dióhéjban áttekintjük őket, hogy lehessen rájuk utalni.

A vallástudomány története dióhéjban

- 17-18. század: *a kezdetek*
„Egzotikus” vallások (keleti kereszténység, iszlám, zsidóság...), a „másik” felfedezése és kutatása, részben érdegmentes érdeklődésből, részben térítési vagy politikai céllal. Korai bibliakritika. Elszakadás a teológiától.

Majd megjelenik:

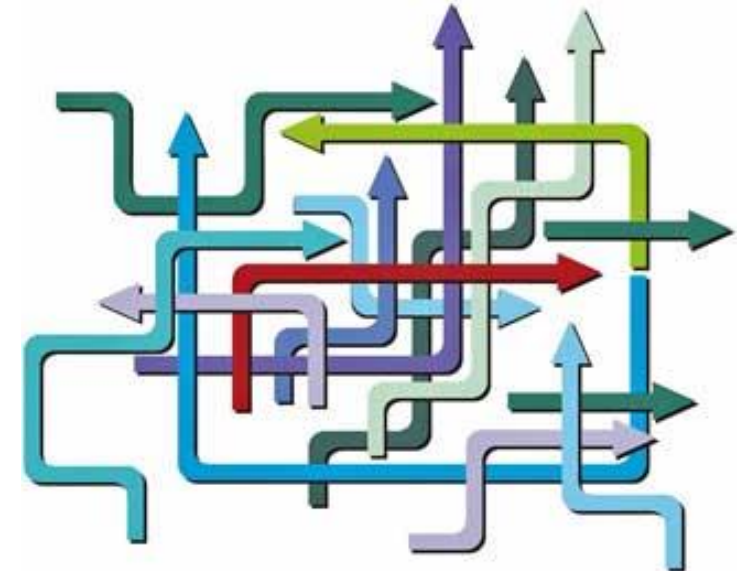
- 19. század: **összehasonító vallástörténet** (történelem és filológia).
- 19-20. sz. fordulója: **vallásszociológia** (Karl Marx előfutár; Max Weber...).
- 20. század: **antropológiai és pszichológiai megközelítések; fenomenológia.**
- 21. század: kognitív vallástudomány (és mások).

A vallás mint *komplex rendszer*

(ismétlés)

A vallás mint rendszer *(ismétlés, de még sokszor lesz)*

- A vallás, mint „komplex rendszer”: pl.
 - Történeti *narratívák* (pl. mítoszok) és a *világkép* elemei (például istenek, démonok...) adják egyes *rítusok* „értelmét”, magyarázatát.
 - Etikai **normák** és vallási **törvények** eredetéről szóló *narratívák*.
 - **Szagrális tárgyak** *rítusok*ban betöltött szerepe.
 - **Szagrális művészetek** a mitológiai *narratívák*ból veszik a tárgyukat.
 - *A vallási specialisták* (papok, sámánok, stb.) beavatási *rítusai*.
 - *A vallási specialisták*, mint a **normák** és vallási **törvények** szakemberei.

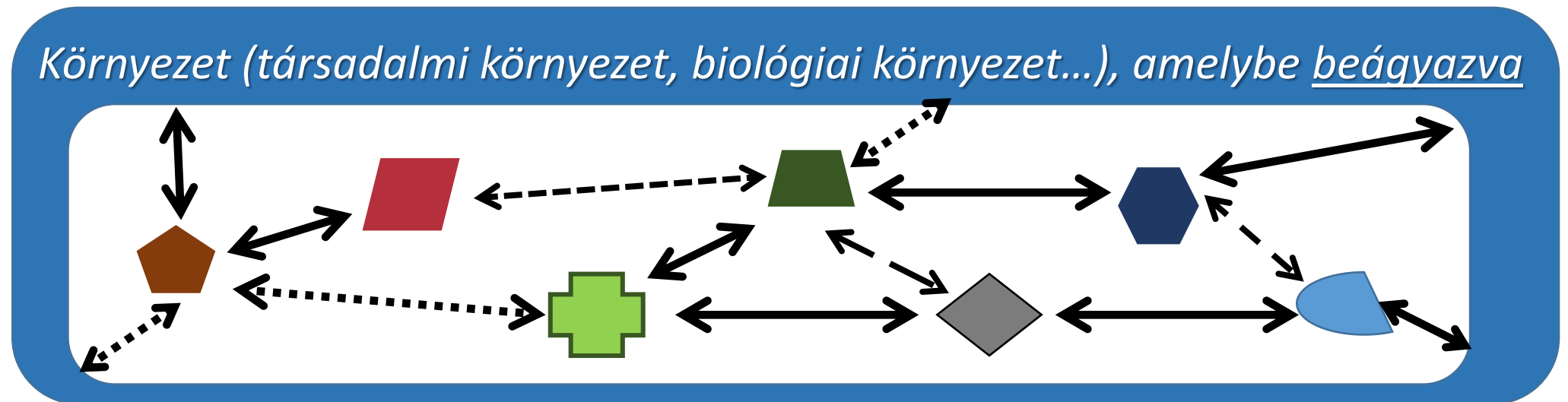
„színes spagetti”

A vallás mint rendszer *(ismétlés, de még sokszor lesz)*

• **Gondolati elemek, viselkedés, fizikai valóság, intézmények...**

+ **Külső környezet:** adott társadalom, valamint az azt körülvevő más kultúrák, stb.

Rendszer: nem csak sok-sok **elem összessége**,
hanem ezek az elemek egymással komplex **kölcsönhatásban** is vannak.

+ Mindez **dinamikus rendszer:** időben változik, fejlődik, átalakul, szakad...

A vallás mint rendszer *(ismétlés, de még sokszor lesz)*

- **Gondolati elemek, viselkedés, fizikai valóság, intézmények...**

+ **Külső környezet:** adott társadalom, valamint az azt körülvevő más kultúrák, stb.

+ Mindez **dinamikus rendszer:**

időben változik, fejlődik, átalakul, szakad...

A rendszer leírása lehet:

szinkrón: adott időpontra vonatkozik („*itt és most*”; „*ott és akkor*”).

diakrón: az időbeli változással foglalkozik.

A vallás részrendszerei *(ismétlés, de még sokszor lesz)*

3. diáor

2. diáor

1. diáor

- **Gondolati elemek:** fogalmak (pl. Isten, démon, messiás, megváltás, bűn...), *narratívák* (pl. mítoszok), előírások (pl. törvények), a világban zajló eseményeket értelmező **világkép**, etikai **normák**, várakozások (pl. jutalom és büntetés) stb.
 - **Viselkedés:** **rítusok**, **kötelező** és **tiltott** tevékenységek, módosult tudatállapotok...
 - **Fizikai valóság:** **szakrális tárgyak**, szakrális épületek, zene, képzőművészet...
 - **Intézmények:** egyházi szervezet, *vallási specialisták* (papok, sámánok, tanítók...)
- + **Külső környezet:** adott társadalom, valamint az azt körülvevő más kultúrák, stb., amelybe a vallás rendszere be van ágyazva.

A vallás részrendszerei (1):
gondolati elemek

A vallás meghatározása *(még egyszer... ☹)*

- (Nagyon sokan próbálták meghatározni a vallás fogalmát, ld. eddig & később).
- Helmuth von Glasenapp *(Az öt világvallás [sok kiadás], p. 8):*

„Vallásnak azt a – megismerésben, gondolkodásban, érzésben, akaratban és cselekvésben kifejeződő – meggyőződést nevezzük, amely szerint személyes vagy személytelen transzcendens erők vannak működésben.”

A vallás meghatározása *(még egyszer... ☹)*

- (Nagyon sokan próbálták meghatározni a vallás fogalmát, ld. eddig & később).
- Helmuth von Glasenapp *(Az öt világvallás [sok kiadás], p. 8):*

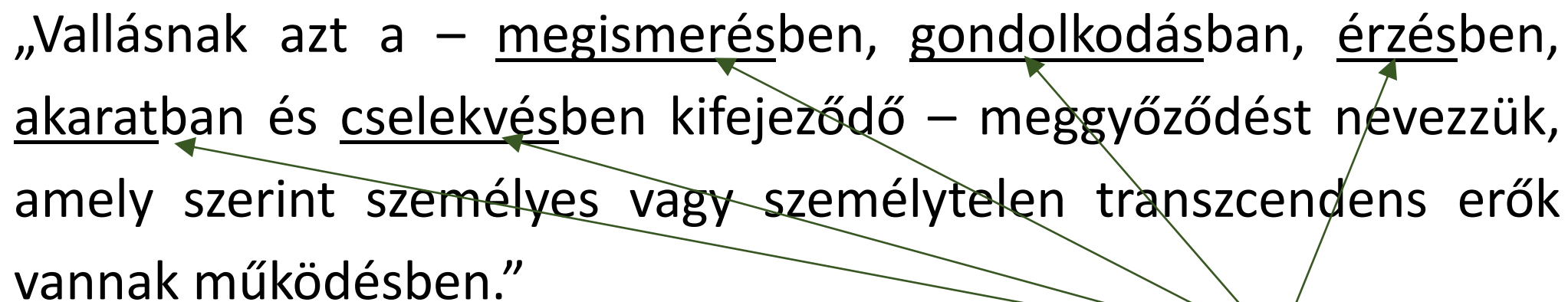
„Vallásnak azt a – megismerésben, gondolkodásban, érzésben, akaratban és cselekvésben kifejeződő – meggyőződést nevezzük, amely szerint személyes vagy személytelen transzcendens erők vannak működésben.”

A vallás mint transzcendens erőkbe vetett hit

A vallás meghatározása *(még egyszer... ☹)*

- (Nagyon sokan próbálták meghatározni a vallás fogalmát, ld. eddig & később).
- Helmuth von Glasenapp *(Az öt világvallás [sok kiadás], p. 8):*

„Vallásnak azt a – megismerésben, gondolkodásban, érzésben, akaratban és cselekvésben kifejeződő – meggyőződést nevezzük, amely szerint személyes vagy személytelen transzcendens erők vannak működésben.”

A vallás mint transzcendens erőkbe vetett hit + ennek kifejeződése

A „természetfeletti”:

istenek, félistenek, démonok,

szellemek, ősök, hőroszok

A természetfeletti megközelítése

– *néhány példa*

- Szent tárgyak:
 - *Természetes tárgy (natural object):* pl. Fudzsi-hegy a sintoizmusban
 - *Készített tárgy (artifact):* pl. szobor, amely meghallgatja az imát
- Szent növények:
 - Szent ligetek, szent fák (v.ö. *asera* a Misnában; de finnugor és indoeurópai törzseknél is)
 - A tölgyfa a görögöknél a föld és a jószág termékenységének a forrásai (Frazer, 1998:97)
 - Fa ültetése gyermek születésekor világszerte (Gabon, Kamerun, Fidzsi, pápuák... Frazer, 1998:427)
- Szent állatok:
 - Macska és sok más állat Egyiptomban; tehén (és más állatok) a hinduizmusban; a tehén, a kutya és más állatok az iráni vallásokban, zoroasztrianizmusban; stb.

Animizmus: az a hit, hogy állatok, növények és élettelen tárgyak, hegyek, folyók is rendelkezhetnek *lélekkel* (lat. *animus*).

A természetfeletti megközelítése

– *néhány példa*

- Szent tárgyak:
 - *Természetes tárgy (natural object):* pl. Fudzsi-hegy a sintoizmusban
 - *Készített tárgy (artifact):* pl. szobor, amely meghallgatja az imát
- Szent növények:
 - Szent ligetek, szent fák (v.ö. *asera* a Misnában; de finnugor és indoeurópai törzseknél is)
 - A tölgyfa a görögöknél a föld és a jószág termékenységének a forrásai (Frazer, 1998:97)
 - Fa ültetése gyermek születésekor világszerte (Gabon, Kamerun, Fidzsi, pápuák... Frazer, 1998:427)
- Szent állatok:
 - Macska és sok más állat Egyiptomban; tehén (és más állatok) a hinduizmusban; a tehén, a kutya és más állatok az iráni vallásokban, zoroasztrianizmusban; stb.

Animizmus: az a hit, hogy állatok, növények és élettelen tárgyak, hegyek, folyók is rendelkezhetnek **lélekkel** (lat. *animus*).

*lélek = latinul animus,
innen ered az animizmus szó*

A természetfeletti megközelítése

– *néhány példa*

1. *(Rudolf Otto, Mircea Eliade és a vallásfenomenológus megközelítések)*

A „Szent” és annak megnyilatkozási formái:

- monoteista Isten: a Szent a maga maximalitásában
- politeista istenek, félistenek, stb.: a *Szent* kevésbé maximális megnyilatkozása

„Az ember azért tud a szentről, mert az *megnyilatkozik*, és a profántól tökéletesen különbözőnek bizonyul. A szentnek ezt a megnyilatkozását itt a *hierophánia* (görögül hierosz = szent, phainomai = megmutatkozni). (...) Töretlenül folytonos út vezet a legelemibb hierophániától (például a szent megnyilvánulásától valamilyen tárgyban, kőben vagy fában) a legmagasabb rendű hierophániáig (a keresztény ember számára Isten Jézus Krisztusban való megtestesüléséig).” (Mircea Eliade: *A szent és a profán*, Bp. 1987:7.)

A természetfeletti megközelítése

– *néhány példa*

2. *(Naturalista, pszichologizáló, kognitív megközelítések)*

A bennünket körülvevő világ elemeinek a módosítása:

- Kő, fa, macska, apa... természetes fogalmak **természetfeletti** tulajdonsággal ellátva.
- **Antropomorf** istenfogalmak **Antropomorf: emberszerű, emberi tulajdonságokkal rendelkező.**
- Monoteizmus: absztrakció, egyre inkább lecsökkentett antropomorfizmus.

Például a **kognitív vallástudományban**: *kulturálisan posztulált counterintuitive ágensek*

„Boyer’s theory contends that for any category, such as animal or artifact, people regardless of culture, hold a host of intuitive assumptions about its member’s properties. (...) What distinguishes many ‘religious’ and some cultural concepts from other concepts is that religious concepts typically possess a small number of features that violate category-level expectations.” (Barrett and Nyhof: *Spreading non-natural concepts* 2001)

[egy lábjegyzet]

Érdemes összehasonlítani
ezt a két tudományos nézőpontot:

- Vallásfenomenológia:

- Adva van a Szent. A valláskutató ismeri. **Ami megmagyarázandó**, az az, hogy egyes „nem tökéletes” vallások miért használnak „csak” antropomorf fogalmakat.

- Kognitív vallástudomány:

- Agyunkban adva vannak a természeti fogalmak. **Ami megmagyarázandó**, az az, hogy hogyan alakulnak ki benne az egyre elvontabb természetfeletti fogalmak.

A természetfeletti megközelítése

– néhány példa

• Természetfeletti „ember”:

- Látók, próféták...
- Varázslók, sámánok...
- Ősök, halottak szellemei
- Héroszok

- Féistenek
Félisteni lények
- Szellemek, angyalok, démonok
- Istenségek

- *Monoteista* istenek.

spektrum

ember, passzív természetfeletti képességekkel

ember, aktív természetfeletti képességekkel

ember, halála után természetfeletti formában

(görög mitológia, pl. Héraklész) isten és ember nászából született, félisteni képességekkel rendelkező halandók

manók, trollok, koboldok, törpék... (nem pontosan emberek)

nem emberek, természetfeletti képességekkel

- *alacsonyabb rendű ↔ magasabb rendű istenségek;*
- *teremtő istenségek* (akik a teremtés után visszavonulhatnak);
- *erkölcsi istenségek: beavatkoznak az emberek életébe.*

// Ld. még vallási *dualizmus*, pl. zoroasztrianizmus.

A természetfeletti megközelítése

– *néhány példa*

- Mikulás / Téliapó?
- Thomas, a gőzmozdony?
- Piroska beszélő farkasa?

Vajon ezek a fiktív narratívákból, mesékből származó példák miben különböznek a vallások természetfeletti fogalmaitól?

Világnézet, kozmológia

Világkép, kozmológia, kozmogónia, eszkatológia

- **Világnézet, világkép:** „mindent átfogó, alapvető és lényegi feltételezés a világ jellegéről, létéről és **rendjéről**”. „[E]gyének, csoportok és kultúrák alapvető kulturális orientációj[a]”, ami „[é]rtékekben, normákban, cselekedetekben és meggyőződésekben nyilvánul meg”. (Haller, p. 233)
- **Kozmológia:** a világ szerkezetéről vallott elképzelés, a létezők (pl. istenek, démonok, emberek, állatok, égitestek, túlvilág) térbeli elhelyezkedése és egymáshoz való viszonya.
- **Kozmogónia:** a világ eredetére, keletkezésére, **a kozmológiai rend** születésére vonatkozó elképzelések, mítoszok.
- **Eszkatológia:** a világ és az emberiség végére, **a kozmológiai rend** felbomlására vonatkozó elképzelések, mítoszok.

Világkép, kozmológia, kozmogónia, eszkatológia

- **Világnézet, világkép:** „mindent átfogó, alapvető és lényegi feltételezés a világ jellegéről, létéről és rendjéről”. „[E]gyének, csoportok és kultúrák alapvető kulturális orientációj[a]”, ami „[é]rtékekben, normákban, cselekedetekben és meggyőződésekben nyilvánul meg”. (Haller, p. 233)

- **Kozmológia:** a világ szerkezetéről vallott elképzelés, a létezők (pl. istenek, démonok, emberek, állatok, égitestek, túlvilág) térbeli elhelyezkedése és egymáshoz való viszonya.

- **Kozmogónia:** a világ eredetére, keletkezésére, a kozmológiai rend születésére vonatkozó elképzelések, mítoszok.

- **Eszkatológia:** az emberiség végére, a k

A fogalom meghatározása

Két, a fogalomra vonatkozó állítás

Világkép, kozmológia, kozmogónia, eszkatológia

- **Világnézet, világkép:** „mindent átfogó, alapvető és lényegi feltételezés a világ jellegéről, létéről és rendjéről”. „[E]gyének, csoportok és kultúrák alapvető kulturális orientációj[a]”, ami „[é]rtékekben, normákban, cselekedetekben és meggyőződésekben nyilvánul meg”. (Haller, p. 233)

- **Kozmológia** emberek, állatok, szellemek, démonok, aló viszonya.
- **Kozmogónia** kult. orientációját jelenti. A világnézet mindent átfogó, alapvető és lényegi feltételezés a világ jellegéről, létéről és rendjéről. d születésére
- **Eszkatológia** felbomlására

Világnézet vagy világkép (angol *world view*)
egyének, csoportok és kultúrák alapvető kult. orientációját jelenti. A világnézet mindent átfogó, alapvető és lényegi feltételezés a világ jellegéről, létéről és rendjéről. Értékekben, normákban, cselekedetekben és meggyőződésekben nyilvánul meg.

Világkép, kozmológia, kozmogónia, eszkatológia

- **Világnézet, világkép:** „mindent átfogó, alapvető és lényegi feltételezés a világ jellegéről, létéről és rendjéről”. „[E]gyének, csoportok és kultúrák alapvető kulturális orientációj[a]”, ami „[é]rtékekben, normákban, cselekedetekben és meggyőződésekben nyilvánul meg”. (Haller, p. 233)

Idézőjel, mert szó szerinti idézet, még ha nem is egész mondat.

Saját magam fűztem össze a két idézetet egyetlen mondattá.

Az eredetiben itt kisbetű van

Pontos forrásmegjelölés oldalszámmal. Sok stílus, forma létezik.

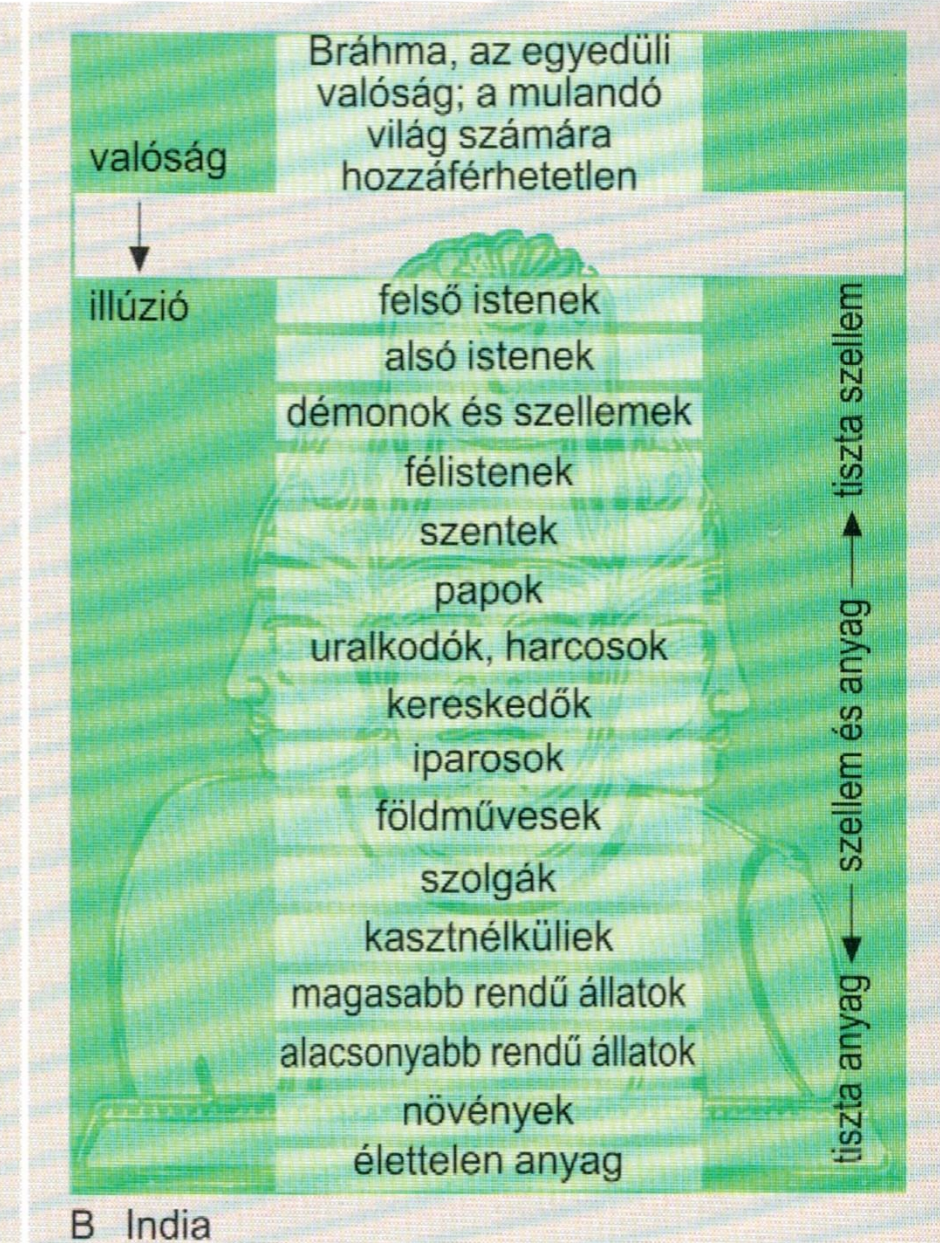
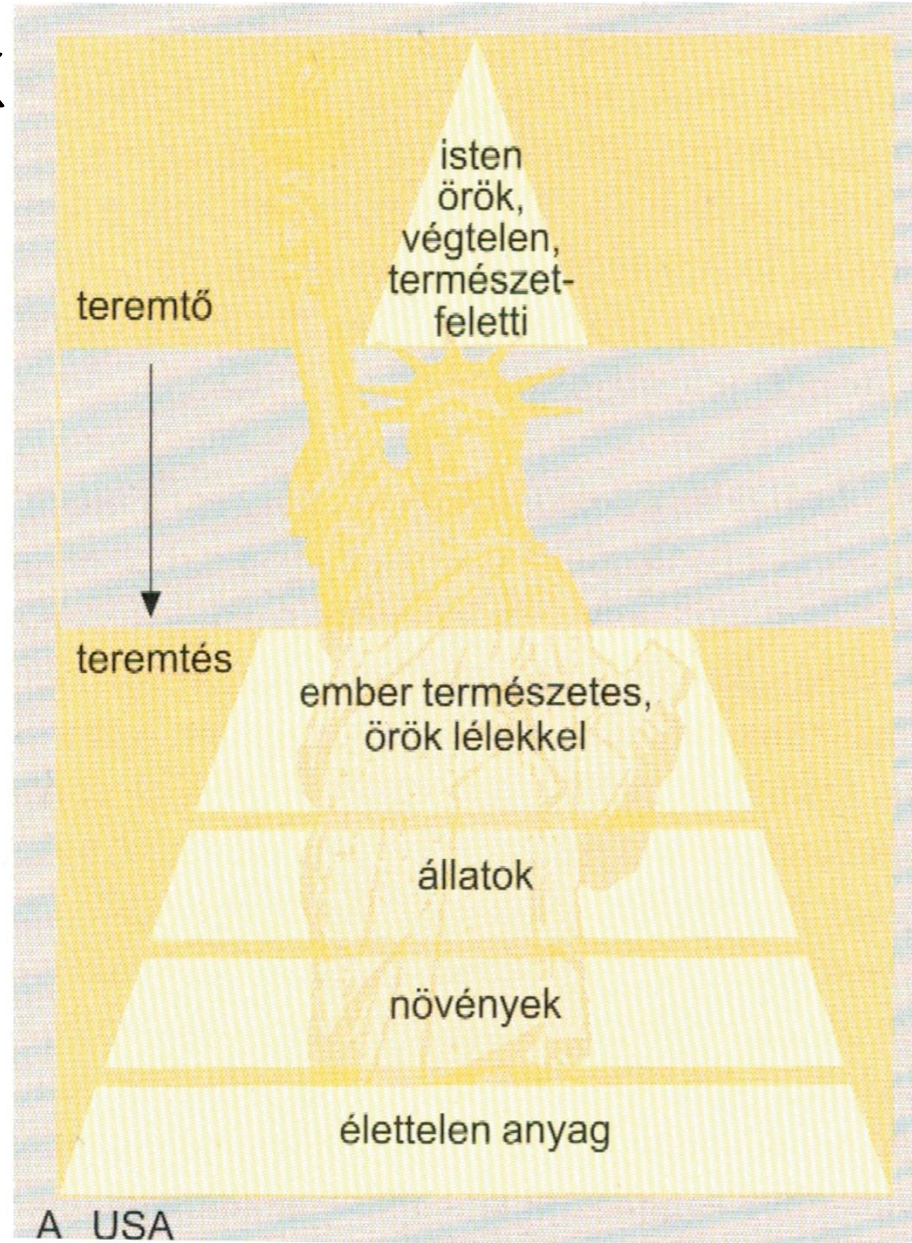
Kicsit átalakítottam az eredeti ragot, hogy a kifejezés a saját mondatomba illeszkedjék.

Eredetileg így nézett ki:

Világnézet vagy **világkép** (angol *world view*) egyének, csoportok és kultúrák alapvető kult. orientációját jelenti. A világnézet mindent átfogó, alapvető és lényegi feltételezés a világ jellegéről, létéről és rendjéről. Értékekben, normákban, cselekedetekben és meggyőződésekben nyilvánul meg.

Világképek

D. Haller:
Atlasz. Etnológia.
2007, p. 232.

Világképek

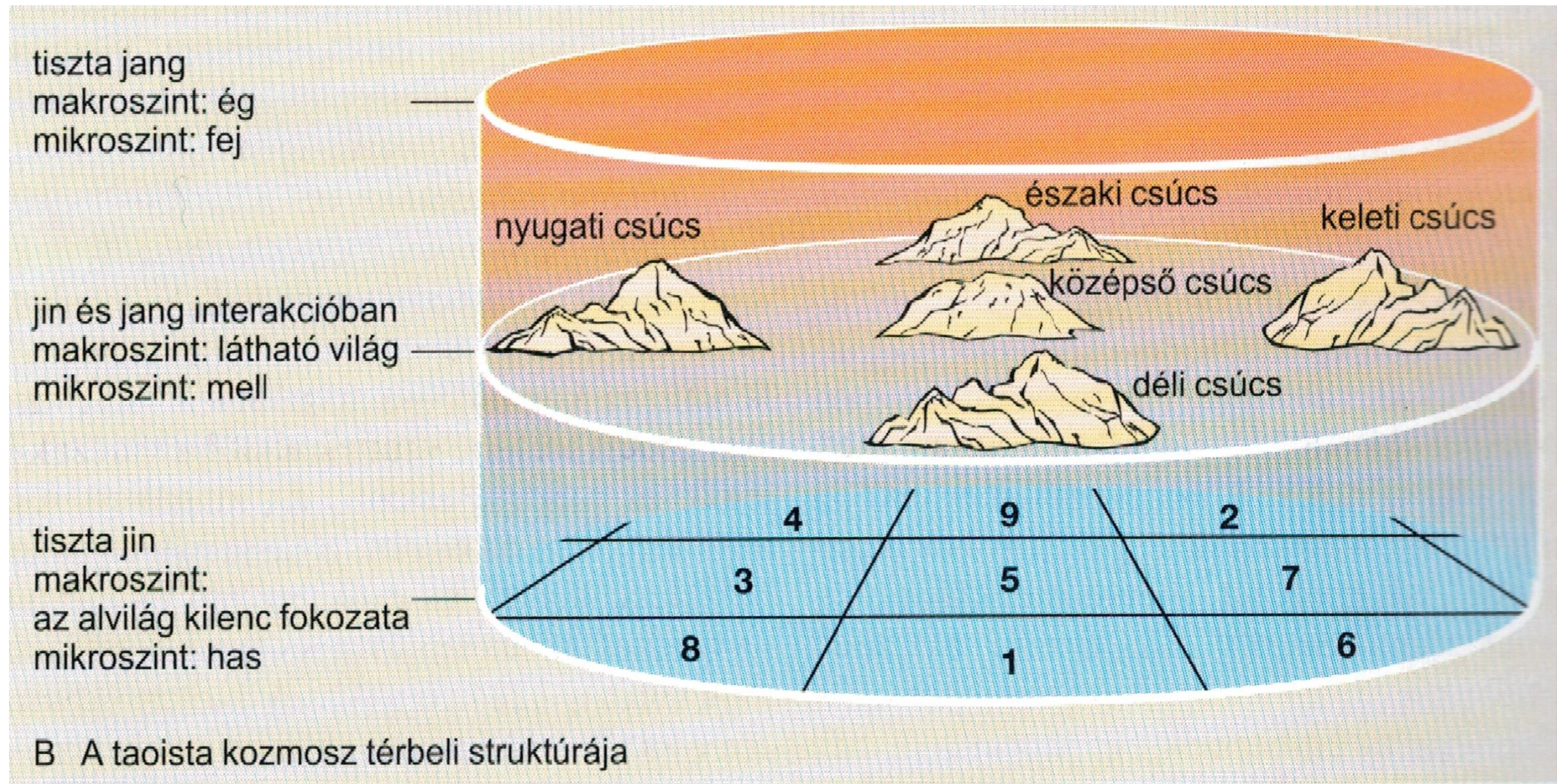
D. Haller:
Atlasz. Etnológia.
2007, p. 232.

létszint	lét	tér	
ember feletti	isten	paradicsom	túlvilág
	holtak lelkei	tisztítóűz	
	papok	egyház	
emberi	férfiak	utca	kultúra
	nők	ház	
	holttest	temető	
ember alatti	haszonállatok	hasznos föld	természet
	vadállatok	vadon	

Spanyolország/katolikus andalúziaiak

Kozmológiák

D. Haller: *Atlasz. Etnológia.* 2007, p. 234.

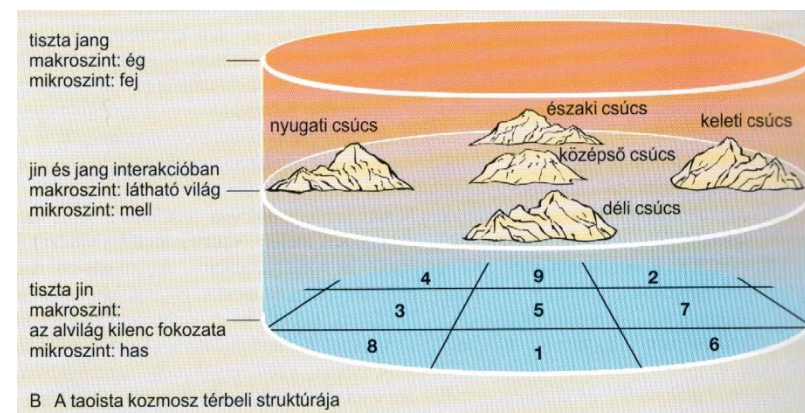
Kozmológiák émikus értelmezése

V.ö. D. Haller: *Atlasz. Etnológia*. 2007, p. 235.

Vallási szimbólumok rendszere

Példa: taoizmusban az „öt elem tana”:

- Öt elem: víz, fa, tűz, fém, föld
- Tér: négy égtáj és központ
- Ünnepi naptár: négy évszak és középpont
- Test öt szerve: máj, tüdő, szív, vese, gyomor
- Életciklus: születés, pubertás, felnőttkor, öregkor, halál

*A (valódi és a kultúra által feltételezett) világban a létezők, azaz a kozmológia elemei, valamint a vallás egyéb elemei (pl. a szimbólumok) **rendszert** alkotnak.*

Példa a zsidóság kozmológiájára

Ez csupán egy példa a zsidóságon belül létező különböző kozmológiai elképzelésekre! Mások is vannak. Például Júda ha-Lévi: 1. élettelen. 2. növény. 3. állat. 4. ember. 5. zsidó.

Maimonides: *Misne Tora* (Hilkhot Jeszodé ha-Tora)

- 1. fejezet: Örökkévaló (létezik + mit lehet / kell / nem lehet róla tudni)
- 2. fejezet: Isten és a világ kapcsolata (Isten szeretésének a parancsolata)

Majd a teremtmények fajtái:

(2:3) „Mindaz, amit az Örökkévaló teremtett a világában, három osztályra bontható. Vannak teremtmények, amelyekben összekapcsolódik a test és a forma, léteznek és megszűnnek. Ilyenek az emberi, állati, növényi és élettelen testek. Vannak teremtmények, amelyekben összekapcsolódik a test és a forma, de nem változnak fizikailag és alakilag, mint az előzőek, hanem örökké változatlanok. Ilyenek az égi szférák, valamint a bolygók és a csillagok bennük. (...) És vannak azok a teremtmények, amelyek formák test nélkül, és ezek az angyalok: nem testek, hanem egymástól elkülönülő formák.”

- Majd: az angyalok fajtáinak és (3. fejezet) az égi szféráknak a leírása.
- 4. fejezet: a földi létezők, 4 őselem. Majd: „Izrael háza”, parancsolatokkal...

Maimonides kozmológiája

<u>Teremtő:</u>	Isten					
<u>Teremtmény:</u>	<u>Forma</u>	<u>Forma és test, örök</u>	<u>Forma és test, változékony (létrejön és megszűnik)</u>			
	angyalok	égitestek	élettelen testek	növények	állatok	ember
	az angyalok hierarchikus rendjei	szférák: Hold, Merkúr, Vénusz, Mars, Jupiter, Szaturnusz, állócsillagok...				Izrael népe

Mítosz és mitológia

Narratíva = elbeszélés, történet

amely egyben
magyarázatként
is szolgál valamire

- Adva van tehát egy világkép:

1. Mi létezik a világban? (*ontológia* = lételmélet)
2. A létezők hogyan vannak egymáshoz képest elrendezve? (kozmológiai rend)
Fizikai **viszonyok** térben, időben. Más **viszonyok**: hierarchia, értékviszonyok, tápláléklánc...

- Most: mi történik ebben a világban? → a válasz: **történetek**

Hogyan jutunk el az „itt & most”-hoz? És hogyan tovább?

- Kozmogónia: hogyan kezdődött? • Etnogenezis: hogy született a nép?
- Eszkatológia: hogyan ér véget?
- Történeti elbeszélések: mi történt régen?
- Várakozások: mi a cselekedeteim következménye (jutalom, büntetés)?

Historiográfia = történetírás
Hagiográfia = szentek életrajza

Mítoszok

(*Mitológia*: adott kultúra mítoszainak összessége)

- Minden kultúra sok-sok narratívára épül.

Például a modern kultúrában:

- Ősrobbanás: emberek többsége számára történet, nem relativisztikus egyenletek.
- Evolúció: emberek többsége számára történet, nem fossziliák értelmezése.
- Világtörténelem: történet-írás (*historiográfia*) vagy történet-tudomány?
- 1848: Petőfi elszavalja a *Nemzeti dalt* a Nemzeti Múzeum lépcsőjén (pedig valószínűleg nem is...)
 - Március 15-e: nemzeti ünnep, munkaszüneti nap.
 - Március 15-i rítusok: kokárda, iskolai ünnepség a Nemzeti dal elszavalásával.
 - Utcanevekben (Petőfi Sándor utca, Kossuth Lajos utca, Március 15. tér), és a magyar kultúra sok-sok más elemében megjelenik.

*a rítus megismétli
a narratívát*

→ A narratívák összekapcsolódnak a kultúra sok más elemével, például rítusokkal, identitásformákkal, stb.

Mítoszok

- Minden kultúra sok-sok narratívára épül.
- Mítosz: adott kultúra által igaznak posztulált (= igaznak tartott) történet
 - Más kultúrák nem feltétlenül tartják igaznak.
 - Természetfeletti elemek jelennek meg bennük.
 - Időben a jelentőltől távoli történetet mond el.
- Világ eredetére (*kozmogónia*) és emberiség eredetére vonatkozó mítoszok. Az adott nép eredetére (*etnogenezis*) és régmúlt történetére vonatkozó mítoszok. Eszkatologikus mítoszok.
- Hol a határ mítosz és mese között? Van határ? („a Mikulás mítosza”?)

Mítoszok

- Minden kultúra sok-sok narratívára épül.
- Mítosz: kultúra által igaznak tartott történet.
- A mítoszok (és egyéb kulturális narratívák) lehetséges **funkciói**:
 - ✓ Világmagyarázat: miért olyan a világ és benne a társadalmunk, mint amilyen?
 - ✓ A társadalmi különbségek (uralkodó és elnyomott osztályok) létének, vagy más, nem magától értetődő ténynek az igazolása (pl. Éva és a szülési fájdalom).
 - ✓ A társadalmi kohézió biztosítása: a rítusok és a közös identitástudat alapja.
 - ✓ A történelemírás elődje: a 3-4 generációnál régebbi események mitologizálódása.
 - ✓ A fejlettebb kultúrák vallásaiban: a szent szövegek, szent könyvek, valamint a teológia és a vallásjog alapjainak a kontextusa.

Funkcionális megközelítés
a vallástudományban:
adott jelenséget azzal magyarázunk, hogy milyen (társadalmi) funkciót, szerepet tölthet be, mi a „haszna”, mivel járul hozzá a társadalomhoz.

Példa: a zsidó nép megszületése (etnogenezis)

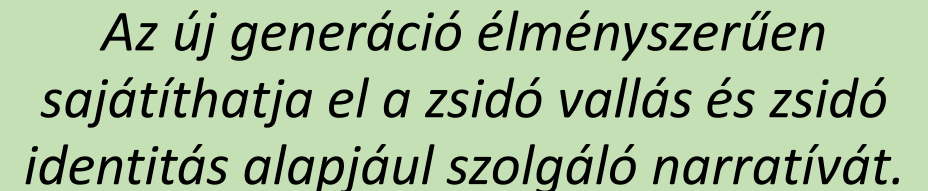
Az émikus és az étikus megközelítés gyakran megkülönböztethető egymástól nyelvi eszközökkel is.

- Émikus elbeszélés (a bibliai korból): *Deut [5Mózes] 26,5–9*

„Vándorló arámi volt az atyám, lement Egyiptomba mint jövevény – hogy ott éljen – csekély számmal, és lett ott nagy, hatalmas és számos néppé. És rosszul bántak velünk az egyiptomiak, és sanyargattak bennünket, és nehéz munkát helyeztek ránk. Akkor kiáltottunk egy Örökkévalóhoz, őseink Istenéhez, és hallotta az Örökkévaló a szavunkat, és látta a nyomorúságunkat, szenvedésünket és nyomorúságunkat. S kivezetett bennünket az Örökkévaló Egyiptomból erős kézzel és kinyújtott karral, nagy félelmetességgel, jelekkel és csodákkal. És elhozott bennünket ezen helyre, és adta nekünk ezt az országot, tejjel mézzel folyó országot.”

- Kapcsolat rítusokkal: *bikkurim* bemutatása a szentélyben; széderest (peszah).

- Étikus elbeszélés:

Az új generáció élményszerűen sajátíthatja el a zsidó vallás és zsidó identitás alapjául szolgáló narratívát.

Példa: a zsidó nép megszületése (etnogenezis)

Az émikus és az étikus megközelítés gyakran megkülönböztethető egymástól nyelvi eszközökkel is.

- Émikus elbeszélés (a bibliai korból): *Deut [5Mózes] 26,5–9*

„Vándorló arámi volt az atyám, lement Egyiptomba (...). És elhozott bennünket ezen helyre, és adta nekünk ezt az országot, tejjel mézzel folyó országot.”

➤ Kapcsolat rítusokkal: *bikkurim* (zsengék) bemutatása a szentélyben; széderest.

- Étikus elbeszélés:

„A Biblia és a zsidó történelem kutatói nem értenek tökéletesen egyet abban, hogy az Egyiptomból való kivonulás (exodus) és a honfoglalás pontosan mikor is történhetett. Az egyik leginkább elfogadott felfogás szerint a Kr. e. 13. században. Ha ez az időpont a helyes, akkor Izráel vándorlása és honfoglalása csak egy része volt annak a nagy népmozgásnak, amely e század végén folyt egész Elő-Ázsiában, közelebbről Kánaán környékén is.”

Forrás: *Az izraelita honfoglalás*. Wikipedia.

URL: https://hu.wikipedia.org/wiki/Az_izraelita_honfoglal%C3%A1s. Letöltve: 2016. október 11.

Online forrás
leshivatkozása!

Példa: a zsidó nép megszületése (etnogenezis)

Az émikus és az étikus megközelítés gyakran megkülönböztethető egymástól nyelvi eszközökkel is.

- **Émikus** elbeszélés (a bibliai korból): *Deut [5Mózes] 26,5–9*

„Vándorló arámi volt az atyám, lement Egyiptomba (...). És elhozott bennünket ezen helyre, és adta nekünk ezt az országot, tejjel mézzel folyó országot.”

- Kapcsolat rítusokkal: *bikkurim* (zsengék) bemutatása a szentélyben; széderest.

- **Étikus** elbeszélés:

„A Biblia és a zsidó történelem kutatói nem értenek tökéletesen egyet abban, hogy az Egyiptomból való kivonulás (exodus) és a honfoglalás pontosan mikor is történhetett. Az egyik leginkább elfogadott felfogás szerint a **Kr. e. 13.** században. Ha ez az időpont a helyes, akkor Izráel vándorlása és honfoglalása csak egy része volt annak a nagy népmozgásnak, amely e század végén folyt egész Elő-Ázsiában, közelebbről Kánaán környékén is.”

Émikus és étikus: más jellegű hivatkozások!

Több vélemény lehet egyszerre

Más kultúrkörből származó szóhasználat

Madártávlat, tágabb perspektíva

Forrás: *Az izraelita honfoglalás*. Wikipedia.

URL: https://hu.wikipedia.org/wiki/Az_izraelita_honfoglal%C3%A1s. Letöltve: 2016. október 11.

Szent szövegek

és azok kommentárjai

Kommentárok

- Azt én nem tudom leírni! – szontyolodott el Panni.
- Nemsokára tudni fogod. Addig pedig azt is lerajzolod! – mondta a nagymama. – Most augusztus harmincegyedike, péntek van. Holnap mégyszer iskolába.

Először is Boros Jutkát mutatta be barátnőjének, akivel együtt járt az óvodába is, és most ugyanabba az osztályba írták be őket. Jutkáék egyébként éppen a szomszéd házba költöztek a nyáron, így minden szabad idejüket együtt tölthetik majd. De Panninak azért egész életében Tamara marad a legjobb barátnője!

– Dátumot nem írsz a lap elejére? – kérdezte tőle nagymama, aki a válla mögül segítette a rajzolásban.

– Mi az a dátum? – nézett fel rá Panni.

– Annak a hónapnak és napnak az elnevezése meg száma, amikor a naplóba írsz. A nagylányok így szokták jelezni, hogy mikor írnak be valami fontos eseményt a naplójukba.

– Azt én nem tudom leírni! – szontyolodott el Panni.

– Nemsokára tudni fogod. Addig pedig azt is lerajzolod! – mondta a nagymama. – Most augusztus harmincegyedike, péntek van. Holnap mégyszer iskolába.

Nagymama az első oldal tetejére egy ágyat rajzolt, amelyben Panni aludt. Mellérajzolta az új iskolatáskát. Azután az alvó Panni fölé odakanyarította álomfelhők közé a nyitott iskolakaput. Még valamit oda akart rajzolni, és a vonalak éppen kezdtek kialakulni, amikor Panni rátette kezét nagymama ceruzájára.

– Péterkét ne tessék odarajzolni! – mondta gyorsan.

– Miért!? – kérdezte a nagymama megütődve. – Ő is egy osztályba jár majd veletek!

– Tudom! – sóhajtott Panni szomorúan. – De nem akarom, hogy rögtön a naplóm elején rosszalkodni kezdjen!

Kommentárok

– Azt én nem tudom leírni! – szontyolodott el Panni.
– Nemsokára tudni fogod. Addig pedig azt is lerajzolod! – mondta a nagymama. – Most augusztus harmincegyediké, péntek van. Holnap mégysz először iskolába.

mégysz: *mész.*

holnap: *régen szombaton is volt iskola.*

Változik a nyelv, változik a világ, változnak a realitások... → igény a magyarázatokra.

Először is Boros Jutkát mutatta be barátnőjének, akivel együtt járt az óvodába is, és most ugyanabba az osztályba írták be őket. Jutkáék egyébként éppen a szomszéd házba költöztek a nyáron, így minden szabad idejüket együtt tölthetik majd. De Panninak azért egész életében Tamara marad a legjobb barátnője!

– Dátumot nem írsz a lap elejére? – kérdezte tőle nagymama, aki a válla mögül segítette a rajzolásban.

– Mi az a dátum? – nézett fel rá Panni.

– Annak a hónapnak és napnak az elnevezése meg száma, amikor a naplóba írsz. A nagylányok így szokták jelezni, hogy mikor írnak be valami fontos eseményt a naplójukba.

– Azt én nem tudom leírni! – szontyolodott el Panni.

– Nemsokára tudni fogod. Addig pedig azt is lerajzolod! – mondta a nagymama. – Most augusztus harmincegyediké, péntek van. Holnap mégysz először iskolába.

Nagymama az első oldal tetejére egy ágyat rajzolt, amelyben Panni aludt. Mellérajzolta az új iskolatáskát. Azután az alvó Panni fölé odakanyarította álmofelhők közé a nyitott iskolakaput. Még valamit oda akart rajzolni, és a vonalak éppen kezdtek kialakulni, amikor Panni rátette kezét nagymama ceruzájára.

– Péterkét ne tessék odarajzolni! – mondta gyorsan.

– Miért!? – kérdezte a nagymama megütődve. – Ő is egy osztályba jár majd veletek!

– Tudom! – sóhajtotta Panni szomorúan. – De nem akarom, hogy rögtön a naplóm elején rosszkodni kezdjen!

Írásbeliséggel rendelkező kultúrák

- Írásbeliséggel rendelkező kultúrák: a mítoszokat is leírják.
 - Kánon, kanonizáció:
 1. Lezárják az adott szövegtörzset.
 2. A törzset társadalmi (kulturális, vallási) jelentőségre tesztelik.
 3. Az iskolai tananyag részévé, sőt központi elemévé válik (régebben bemagolták).
 4. Hivatkoznak, utalnak rá (explicit és implicit formában egyaránt).

Intertextualitás: az egyik szöveg, bizonyos céllal, utal a másik szövegre, vagy idéz belőle.
 5. Értelmezik (exegézis, hermeneutika), kommentárok születnek hozzá.
- A homéroszi eposzok kanonizálása: a görög-római világ alapszövege.
- Irodalmi kánon, történelmi kánon... (érettségi tananyag).
- Az írásbeliségre épülő vallások szent iratai.

Ld. a következő diát.

Írásbeliséggel rendelkező kultúrák

- Írásbeliséggel rendelkező kultúrák: a mítoszokat is leírják

→ kánon, kanonizáció → szent iratok:

- Zsidóság: *Héber Biblia* | *Misna, Talmud,* *Sulhan arukh*
- Kereszténység: (keresztény) *Biblia* | *zsinati határozatok*
irányzatokként: *Luther, Kalvin,* stb. művei
- Iszlám: *Korán* | *szunna és hadisz* (szunnita iszlámban)
- Hinduizmus: *Védák* (négy fő részből áll), *Upanisadok* (filozófia), stb.
- Buddhizmus: különböző *szutrák*, részletek irányzatokként változnak (melyek Buddha tanításai).
- Zoroasztrianizmus: *Aveszta*
- Lao-ce: *Tao te king (Út és erény)*; *Konfuciusz művei*.
- Mormon könyve; L. Ron Hubbard művei (a szcientológiában); stb.

A szent szövegek kommentálása

- A kommentár mint szellemi magatartás. A kommentárokat is kommentáljuk.
- A szent szövegek nyelvezete *archaizálódik*:
 - Idővel változik a nyelv (zsidók esetén: áttérés az arámira, majd judeo-nyelvekre).
 - A kanonizált szöveg nyelve egyre régebbinek hangzik (archaikus nyelv), majd...
 - ... egyre kevésbé lesz érthető – *magyarázni kell* a nyelvet.
- A szent szövegek mint a teológia, etika és a vallásjog forrása:
 - A leírt szöveg nem beszél. Minden értelmezés kérdése (pl. parancs? kérdés? irónia?). (Héber Biblia: magánhangzók hiányában még több jelentés lenne lehetséges.)
 - Ami leírva: mit jelent pontosan? adott szituációban hogyan alkalmazandó? stb.
 - Ami nincs leírva, de „oda értendő”.
 - Akár leírva, akár nem: *miért?*

A szent szövegek kommentálása

Egy példa:

- Exod 23:19, Exod 34:26 és Deut 14:21: לֹא-תִבְשֵׁל גְדִי בְחֵלֵב אִמּוֹ
- Szokásos fordítás: „ne főzd meg a gödölyét anyja tejében”.
- De miért? Felmerülő kérdések:

Szóbeli tan

(I. Mózesnek):
ḥālāb 'tej'.

- Hogyan olvassuk ki (az eredetileg pontozatlan) szöveget?
ḥēleb 'zsiradék' *ḥālāb* 'tej'
- Akkor most mi a jelentés: 'anyja tejében' vagy 'anyja zsiradékában'?
- Mi következik ebből: nem főzhetem [meg] a gödölyét az anyja tejében × 3.
- **Szóbeli tan**: 1. emlősállat húsát nem főzhetem tejben; 2. [más által] együtt főzött tejes-húsost nem fogyasztatok; 3. hasznát sem húzhatok belőle (+ rabbinikus tilalom a szárnyashúsra, étkészletre stb. vonatkozóan).
- Mi az oka a tilalomnak? Más előírásokkal kapcsolat? Mire (nem) érvényes?

A kommentálás,
értelmezés folyamata

A szent szövegek kommentálása

„A Tórának
hetven arca van”
(Abraham ibn Ezra; Zóhár; stb.)

„Kohn egy becsületes ember.
Bocsánatot kérek.”

A **szóbeli tan** dogmája mint
a rabbinikus értelmezés legitimációja:
„a mi értelmezésünk az egyedüli helyes,
mert Istentől és Mózesből származik”.

- Autoritatív, pl. rabbinikus és egyházi értelmezési hagyományok, szunna.
- Síita iszlám, karaita zsidóság, reformáció: az értelmezési hagyomány elvetése.
Sola Scriptura = 'egyedül a Szentírás'. Luther: a Szentírás önmagát magyarázza.
(egyúttal az autoritatív értelmezést képviselő tekintély megkérdőjelezése → egyházszakadás)
„Szól”-e hozzánk a Biblia? Értelmezhető-e a szent szöveg *önmagában* ?
- Posztmodern (pl. *Stanley Fish*): az értelmezés szabad, de a lehetséges értelmezéseknek határt szab az értelmezési közösség (*interpretative community*).

Teológia, vallásfilozófia és vallásjog:

Intellektuális tevékenységi formák egyes, fejlett írásbeliséggel rendelkező vallási hagyományokban.

Teológia, vallásfilozófia és vallásjog

Isten – mint bölcsesség

A vallásos ember célja ennek megismerése

- „Filozófia” = a bölcsesség szeretete.
 - *Alexandriai Philón, Szt. Ágoston...*: „bibliocentrikus”-sá teszik az addig nem szent könyv-alapú gör. filozófiát.
 - *Baruch/Benedictus Spinoza*: ismét megszabadítja a filozófiát a szent könyvektől (a modern filoz. kezdete).
- Teológia
- Misztika: ezoterikus bölcsesség megismerése, Isten megtapasztalása.

Isten – mint akarat

A vallásos ember célja eszerint élni

Valamint: a mindennapi élet megszervezése.

- *Halákha*: *mi-de-orajta* (tórai), *mi-de-rabbanan* (rabbini), *minhag* (szokás)
- *Saría*: isteni eredetű jogrendszer
Fiqh: a saría ember által történő kutatása
- keresztény vallásos etika
+ kánonjog

A szent könyvek kommentálандók mindkét szemszögből

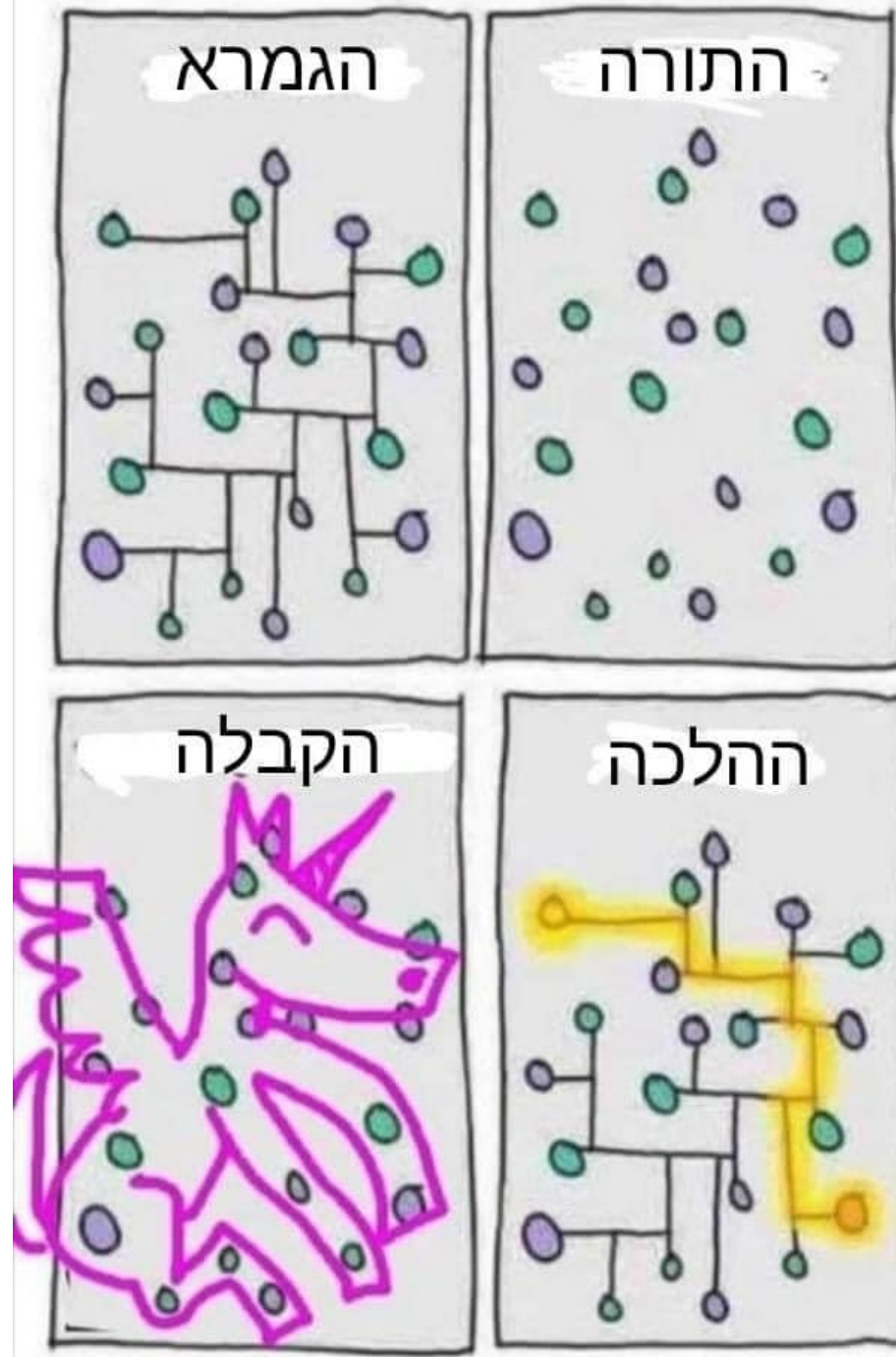
A vallásjog területei

A vallásjogba tartozhat: *(de vallásonként és koronként változik!)*

- Kimondottan vallási-rituális kérdések
 - Például az áldozatok rendje, a liturgia rendje, ünnepek, rituális tisztaság...
- A vallási intézményrendszerek működési rendje
- Hagyományosan a vallást érintő (de a modern korban attól elszakadt) kérdések
 - Pl. családjog (esküvő, válás, öröklés)
- Mai fogalmaink szerint nem vallási kérdések (pl. zsidóságban és iszlámban)
 - Pl. polgári jog (pl. adásvétel), büntetőjog (*vö. etika*), öröklési jog (*vö. családjog*).
- Etika – vallási alapokon
 - Létezik-e, és ha igen, hol van a vallás és az etika határa?
Lehet-e ellentmondás vallás és etika között?

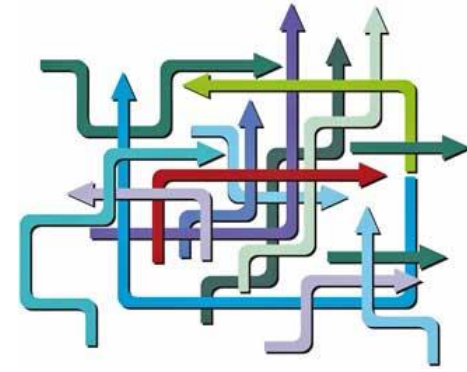
A szent szöveg értelmezési lehetőségei

- *Tóra:* a szent szöveg
- *Gemara:* értelmezés
- *Halakha:* vallásgyakorlat
- *Kabala:* misztika

Összefoglalás:

színes spagettik ebben a diasorban:

- A szent és természetfeletti létezők / lények / entitások / fogalmak
- Világkép: *kozmosz = a világ rendje*
a természetes és természetfeletti létezők egymáshoz való viszonya.
- Mítoszok / narratívák / elbeszélések, amelyek a világképnek megfelelő kozmoszban játszódnak: *kozmogónia, etnogenezis, hagiográfia, eszkatológia...*
- Szent szövegek és kommentárjaik – *írásbeliséggel rendelkező kultúrákban*
- Teológia, vallásfilozófia és vallásjog – *a vallással kapcsolatos intellektuális tevékenység*

*Köszönöm a figyelmet,
és vizslát következő alkalommal!*